

Доля Миколи Галагана

(за матеріалами Галузевого державного архіву
Служби безпеки України)

У Галузевому державному архіві Служби безпеки України зберігається чимало архівних кримінальних справ, у яких міститься інформація про українських громадських діячів – меценатів, добродійників, науковців. Деякі з них були активними учасниками українського національно-визвольного руху 1917–1921 рр.

Прикладом може бути архівна кримінальна справа № 69840-ФП у двох томах на члена Центральної Ради, відомого українського громадсько-політичного діяча Миколу Михайловича Галагана.

Згідно з даними анкети, М. Галаган народився у 1882 р. у с. Требухів (нині – Броварського району Київської області) у родині священника. Освіту отримав у Київському університеті св. Володимира. До Першої світової війни працював викладачем гімназії. Батько – Михайло Галаган – помер у 1929 р. Про долю матері – Марії Галаган – заарештований нічого не знав. Син Миколи Галагана перебував у 1945 р. в Чехословаччині¹.

М. Галаган був затриманий 12 травня 1945 р. у м. Празі за підозрою в участі в ОУН², заарештований 23 травня 1945 р. відділом контррозвідки “Смерш” 4-ї гвардійської танкової армії. Слід відзначити, що арешти людей, на яких органи радянської влади мали компрометуючу інформацію і яких вважали контрреволюціонерами, були заплановані заздалегідь. При цьому представників радянської держбезпеки не зупиняло навіть те, що українські політичні емігранти давно були громадянами іноземних держав.

Разом з М. Галаганом управлінням контррозвідки “Смерш” 1-го Українського фронту у травні–червні 1945 р. були заарештовані українські емігранти – активні учасники Празької філії Українського національного об’єднання (УНО) – Галька Антон Михайлович, 1879 р.н., Хандрицький Іван Петрович, 1893 р.н. та Чапля Василь Петрович, 1891 р.н.

Згідно з протоколом обшуку у Миколи Галагана при арешті були вилучені посвідчення члена УНО № 1032, членська книжка УНО, членський квиток учасника товариства “Українська громада” у Празі, російський царський паспорт, паспорт громадянина УНР, фотографії, 582 чеські крони та інші речі й документи³.

В архівній кримінальній справі підшиті протоколи п’яти допитів М. Галагана, здійснених у Празі: 18 і 24 травня, 15, 16 і 27 червня 1945 р., Щодо допитів у київській в’язниці НКДБ УРСР, то їхніх протоколів у справі шістьнадцять: від 11 і 31 серпня; 5, 6, 10, 12, 14, 18, 19, 21, 24, 26 вересня; 1, 2, 19 жовтня та 2 листопада 1945 р. Окрім того, збереглися власноручні свідчення М. Галагана, написані ним у Празі.

У справі містяться протокол очної ставки між Миколою Михайловичем та Зац-Кравченком Миколою Опанасовичем від 19 травня 1945 р., витяги з протоколів допитів осіб, які добре знали обвинуваченого, а саме: Зац-Кравченка М.О., Росиневича Миколи Олександровича, Сухоручка-Хославського Б. та Словінського Максима Антоновича.

14 червня 1945 р. М. Галагану під підпис у постанові було роз’яснено, що він звинувачується за ст. 58-2 та 58-11 КК РРФСР⁴. Громадянина царської Росії, потім – УНР, а згодом – Чехословаччини звинувачували за карним кодексом Російської Радянської Федеративної Соціалістичної республіки, де він ніколи не жив!

5 липня 1945 р. начальник Празької оперативної групи “Смерш” 1-го Українського

фронту підполковник Терен підписав постанову про передачу М. Галагана та його слідчої справи до НКВС УРСР в Києві⁵. 2 серпня 1945 р. заступник начальника Управління боротьби з бандитизмом НКВС УРСР підполковник Задоя ухвалив передати, а 9 серпня заступник начальника слідчої частини НКДБ УРСР підполковник Гевлич прийняв справу М. Галагана у провадження⁶.

Термін утримання М. Галагана під вартою продовжувався двічі: 14 вересня та 17 жовтня 1945 р.⁷ 15 листопада 1945 р. слідство закінчилося і заарештований ознайомився з матеріалами своєї справи⁸. В той час він серйозно хворів. 14 листопада 1945 р. М. Галаган був оглянутий медичною службою НКДБ, яка виявила у нього порок серця та правосторонню пахову грижу⁹.

Умови утримання в'язнів залишали бажати кращого. У Київській тюрмі НКВС № 1 (Лук'янівській) сиділи не лише політичні в'язні, але й звичайні кримінальні злочинці. На судовому засіданні військового трибуналу військ НКВС Київської області М. Галаган, А. Галька та В. Чапля поскаржилися на те, що з ними в камері сидять злодії, бандити тощо, які їх б'ють та грабують. Голова суду 9 березня 1946 р. надіслав лист про цей факт начальнику тюрми капітану Журавльову з проханням перевести їх в інші камери¹⁰. Далеко не всі виживали в таких умовах: заарештований разом із М. Галаганом І. Хандрицький помер у в'язниці 2 квітня 1946 р.¹¹

26 листопада 1945 р. народний комісар державної безпеки УРСР генерал-лейтенант С.Р. Савченко затвердив обвинувальний висновок щодо М. Галагана¹². 21 грудня 1945 р. М. Галаган ознайомився з цим документом¹³.

М. Галаган звинувачувався у тому, що протягом тривалого часу брав активну участь в антирадянській роботі як член УНО. Створене в 1933 р. з центром у Берліні, воно ставило за мету об'єднання української еміграції. Чекісти вважали, що основним завданням УНО було збереження єдності української еміграції та проведення організованої допомоги німцям з метою відторгнення України від СРСР та створення самостійної Української держави.

На думку НКДБ, до 1939 р. УНО було нечисленною організацією, і не виявляло активності. Після окупації Чехословаччини німцями навесні 1939 р. голова берлінського правління УНО Омельченко прибув до Праги та провів збори, на яких створили філіал УНО. До його складу увійшли майже всі українські емігрантські організації в Чехії. У Празі та Берліні були засновані друкарні української літератури, видавалися книги та журнали, зокрема "Український вісник". Ці видання підтримували німецьку владу та засуджували внутрішню і зовнішню політику СРСР. Влітку 1941 р. на загальних зборах УНО було прийняте рішення, що схвалювало напад Німеччини на СРСР. УНО підтримувало тісний контакт з ОУН і, фактично, було легальним філіалом останньої. М. Галаган брав активну участь у роботі Українського національного об'єднання у червні–жовтні 1939 р. як заступник Омельченка.

Окрім того, слідчі НКДБ пригадали М. Галагану його активну політичну біографію: участь у дореволюційних українських партіях, у Центральній Раді та негативне ставлення до більшовиків.

За свідченнями М. Галагана, політичну діяльність він розпочав у 1903 р., вступивши до Революційної української партії (РУП), де був рядовим членом. У 1905 р. РУП була перейменована в Українську соціал-демократичну робітничу партію (УСДРП), в ній сформувалися дві течії. Микола Галаган пристав до Української соціал-демократичної спілки – УСДС (керівник Меленевський) і перебував у ній до 1908 р., виконував обов'язки районного партійного організатора в Уманському та Роменському районах, з 1906 р. до 1908 р. був технічним секретарем головного комітету УСДС¹⁴.

У 1910–1911 рр. служив у російській армії, звідки вийшов у запас унтер-офіцером.

У 1912 р. перебував на військових зборах як прапорщик запасу. На початку Першої світової війни мобілізований до армії, де служив до кінця 1917 р.: був полковим ад'ютантом, останнє звання – поручик.

Після Лютневої революції в Росії, яку М. Галаган зустрів прихильно, став головою полкового комітету. В жовтні 1917 р. на Третньому військовому з'їзді у Києві обраний членом Української військової ради і Центральної Ради, де увійшов до фракції УСДРП. За даними НКДБ, М. Галаган був представником Центральної Ради при Кубанському уряді Південно-Східного союзу, з яким вів переговори про створення федерації.

У квітні 1918 р. міністр закордонних справ УНР М. Люблінський призначив Миколу Михайловича посланником до Румунії із завданням домогтися визнання УНР та опротестувати приєднання Бессарабії до Румунії. Дізнавшись про переворот і прихід до влади гетьмана П. Скоропадського, М. Галаган повернувся до Києва. В липні 1918 р. він почав працювати в міністерстві охорони здоров'я – спочатку керуючим загальною канцелярією, а згодом – директором департаменту загальних справ¹⁵.

За часів Директорії очолював військовий штаб при комітеті УСДРП для керівництва повстанням проти П. Скоропадського. В січні 1919 р. міністром закордонних справ Чеховським призначений керівником дипломатичних представництв УНР в Румунії та Угорщині. З січня до вересня 1920 р. М. Галаган представляв уряд УНР в Будапешті, де добивався визнання самостійної Української держави. Як голова місії виконував переважно консульські функції, допомагаючи українцям в Угорщині. У складі місії працював також член Центральної Ради Микола Шраг, син відомого українського громадсько-політичного і культурного діяча, чернігівця І.Л. Шрага.

Цікаво, що угорський уряд хоча і не визнав де-юре самостійність України, очікуючи рішення великих світових держав, дозволив існування місії УНР в Будапешті. Та коли він запропонував підписати акт про приєднання Закарпатської України до Угорщини, дипломат відмовився, пославшись на відсутність необхідних повноважень¹⁶. Невдовзі С. Петлюра підписав з керівником Польської держави Ю. Пілсудським договір про передачу Західної України під владу Польщі в обмін на військову співпрацю у боротьбі з більшовиками. Після цього М. Галаган на знак протесту подав у відставку і на деякий час оселився у Відні.

Восени 1920 р. М. Галаган брав участь у роботі з'їзду українських парламентарів у Відні, який прийняв рішення про підтримку уряду С. Петлюри в боротьбі проти радянської влади. На початку 1921 р. тут за ініціативою М. Галагана створена закордонна група УСДРП, яка діяла до 1929 р. Вона розповсюджувала серед емігрантів українську літературу, закликала продовжувати боротьбу проти СРСР.

Приблизно у березні 1922 р. М. Галаган на запрошення Українського громадського комітету (УГК) переїхав до Праги, де був обраний заступником голови УГК М. Шаповала. Долучився як секретар комісії до створення Української господарської академії в м. Подебради, яка, за задумом організаторів, мала виконувати роль українського університету в Чехословаччині і була започаткована на кошти, зібрані українською діаспорою. Невдовзі УГК був розпущений за рішенням чехословацького уряду.

Саме в цей час розпочинається благодійна діяльність М. Галагана. Він був обраний головою видавничого фонду, створеного за ініціативою УГК в 1926 р. Фонд видавав українською мовою переважно наукову та науково-популярну літературу, інші неполітичні видання. М. Галаган безпосередньо керував видавництвом, організовував залучення коштів для налагодження роботи. За час його головування були видрукувані “Спротив матеріалів”, “Дошкільне виховання”, “Шкільна гігієна”, “Історія кооперації”, “Історія українського театру”, “Біологія”, “Алгебра”, “Геометрія” та інші. Сам М. Галаган видав “Атомно-молекулярну теорію”. Ці книги під час навчання використовували студенти Української

господарської академії. Восени 1927 р. М. Галаган вийшов зі складу видавничого фонду.

Крім того, у 1926–1928 рр. М. Галаган працював викладачем природничих наук в Українській реальній гімназії в Празі¹⁷. В той час брав участь у виданні журналів “Нова Україна”, “Незалежність”, “Селянський шлях”, де публікував свої статті. Окрім того, перекладав українською мовою статті Каутського, Багера та інших і розповсюджував їх серед українських емігрантів.

На допитах М. Галаган визнав, що у 1927 р. вступив до Української громади Праги (УГ), а з 1929 р. до 1938 р. очолював її (у 1939 р. Українська громада була розпущена). Її засновниками були приблизно 20 українських політичних емігрантів, серед яких – Ф. Щербина, О. Байков. Учасники УГ вірили у можливість продовження боротьби за створення самостійної Української держави. Будучи керівником УГ, М. Галаган організував видання листівок, газет та брошур, проведення лекцій, неодноразово виступав із доповідями, публікував статті у газеті “Інформаційний листок”¹⁸.

Восени 1938 р. М. Галаган за власним бажанням вийшов зі складу УГ та виїхав до м. Хуста (Закарпатська Україна), де до середини березня 1939 р. працював викладачем природничих наук в державній гімназії. Його поява в Хусті була спричинена тим, що закарпатські українці, які спочатку отримали автономію у складі Чехословаччини, проголосили створення самостійної держави – Карпатської України. М. Галаган, як справжній патріот України виїхав до Закарпаття, бажаючи жити в Українській державі і взяти участь у її розбудові. За його словами, він хотів провести свої останні роки на рідній українській землі і померти на Батьківщині.

На допиті 11 серпня 1945 р. М. Галаган заявив слідчим, що хоча він не брав участь у боях з угорцями, але своєю працею на педагогічній ниві вніс певну частку в загальну справу державного будівництва Української держави на Закарпатті¹⁹. Він мав кілька зустрічей з Президентом Карпатської України Августином Волошиним. Робота в гімназії йому була надана міністром просвіти Августином Стефаном²⁰.

Однак доля Закарпатської України була вирішена німцями: вона повинна увійти до складу Угорщини. Невдовзі Закарпаття окупували угорці, а приблизно 16 березня 1939 р. М. Галаган був заарештований і місяць просидів у в'язниці. У квітні 1939 р. звільнений угорцями та повернувся у Прагу.

У липні 1939 р. німці, які окупували Чехію, розпустили українські громадські організації. Деякі члени Української громади увійшли до складу УНО. З липня 1939 р. М. Галаган став членом та секретарем головного правління УНО в Берліні. Він брав активну участь у створенні філіалів УНО в Німеччині та Моравії.

У листопаді 1939 р. М. Галаган увільнений від роботи в УНО та виїхав до Праги. Однак у травні 1941 р. керівник УНО Омельченко викликав його у Берлін і доручив організувати філії УНО в Празі. З того часу і до травня 1942 р. М. Галаган очолював видавництво УНО у Празі, організував масове видання наукової літератури. Окрім того, у цьому видавництві був налагоджений випуск літератури, спрямованої проти державного устрою СРСР, в якій пропагувалося створення самостійної Української держави.

Про цю діяльність М. Галагана стало відомо німецькому гестапо, яке 22 травня 1942 р. під підписку заборонило йому брати участь у роботі української еміграції²¹. Після цього до 1943 р. М. Галаган працював над випуском своїх наукових праць “Матерія, її побудова та трансформація” і “Короткий нарис економічної науки”²².

Восени 1941 р. М. Галаган у Берліні мав зустрічі з керівниками проводу ОУН мельниківського напрямку – Андрієм Мельником, Омеляном Сціборським та Олегом Кандибою. На цих зустрічах обговорювали плани повернення в Україну частини української еміграції задля організації Української держави²³.

У 1943–1945 рр. М. Галаган з дозволу німецької влади працював бібліотекарем в Українському вільному університеті. У січні 1944 р. гестапо заарештувало його за спілкування з львівським доктором медицини Лапичем, який начебто був зв'язаний з українськими повстанцями. У квітні 1944 р. М. Галаган звільнений і продовжував працювати бібліотекарем.

Щодо долі М. Галагана після його арешту НКДБ, то вона була визначена заздалегідь, адже зазвичай радянська влада пам'ятала своїх ворогів і засуджувала їх до тривалих строків ув'язнення. Після річного слідства М. Галаган постав перед судом у Києві. Вироком Військового Трибуналу військ МВС Київської області від 8 квітня 1946 р. М. Галаган був засуджений за ст.ст. 54-2 та 54-11 КК УРСР до 10 років позбавлення волі²⁴.

За даними МВС України, М. Галаган помер 9 листопада 1953 р. в таборах, однак де саме – у справі не вказано²⁵. Натомість, у висновку про реабілітацію зазначено, що М. Галаган відбув у таборах 10 років, 10 місяців і 19 днів і звільнений 1 листопада 1955 року²⁶.

14 травня 1992 р. Прокуратура Київської області реабілітувала М. Галагана за відсутністю складу злочину згідно зі ст. 1 Закону України “Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні” від 17 квітня 1991 року²⁷.

Підсумовуючи викладене, слід відзначити, що М. Галаган брав активну участь в українській культурно-просвітницькій та видавничій роботі в діаспорі протягом 1922–1944 рр., чим зробив значний внесок у популяризацію української ідеї за кордоном.

¹ ДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 69840-ФП. – Т. 2. – Арк. 5–6.

² ДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 69840-ФП. – Т. 2. – Арк. 11.

³ ДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 69840-ФП. – Т. 2. – Арк. 8.

⁴ ДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 69840-ФП. – Т. 2. – Арк. 29.

⁵ ДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 69840-ФП. – Т. 2. – Арк. 185.

⁶ ДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 69840-ФП. – Т. 2. – Арк. 187.

⁷ ДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 69840-ФП. – Т. 2. – Арк. 188–191.

⁸ ДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 69840-ФП. – Т. 1. – Арк. 286.

⁹ ДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 69840-ФП. – Т. 1. – Арк. 291.

¹⁰ ДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 69840-ФП. – Т. 1. – Арк. 330.

¹¹ ДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 69840-ФП. – Т. 1. – Арк. 340.

¹² ДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 69840-ФП. – Т. 1. – Арк. 295–305.

¹³ ДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 69840-ФП. – Т. 1. – Арк. 315.

¹⁴ ДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 69840-ФП. – Т. 2. – Арк. 49–51.

¹⁵ ДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 69840-ФП. – Т. 2. – Арк. 63–64.

¹⁶ ДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 69840-ФП. – Т. 2. – Арк. 67.

¹⁷ ДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 69840-ФП. – Т. 2. – Арк. 33.

¹⁸ ДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 69840-ФП. – Т. 2. – Арк. 34.

¹⁹ ДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 69840-ФП. – Т. 2. – Арк. 41.

²⁰ ДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 69840-ФП. – Т. 2. – Арк. 42.

²¹ ДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 69840-ФП. – Т. 2. – Арк. 44.

²² ДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 69840-ФП. – Т. 2. – Арк. 36–37.

²³ ДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 69840-ФП. – Т. 1. – Арк. 295–299.

²⁴ ДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 69840-ФП. – Т. 2. – Арк. 324.

²⁵ ДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 69840-ФП. – Т. 1. – Арк. 413.

²⁶ ДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 69840-ФП. – Т. 1. – Арк. 416.

²⁷ ДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 69840-ФП. – Т. 1. – Арк. 416.